Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav bohemistických studií

Diana Mikhaelyan

Číselné výrazy ve slovanských frazeologiích (čeština versus ruština)

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Ana Adamovičová
2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci

Číselné výrazy ve slovanských frazeologiích

(čeština versus ruština) *vypracovala samostatně*

s využitím uvedených pramenů a literatury.

Diana Mikhaelyan

V Praze dne 30.7.2011 ***Podpis:***

Poděkování
Ráda bych poděkovala své vedoucí práce
PhDr. Aně Adamovičové
za její podporu a cenné rady.

Abstrakt

***Číselné výrazy ve slovanských frazeologiích (čeština vs. ruština*).**

Daná bakalářská práce je věnována porovnání českých a ruských frazémů a idiomů obsahujících číselné výrazy. Pro účely práce materiál byl vyexcerpován ze tří frazeologických a idiomatických slovníků: *Slovník české frazeologie a idiomatiky (Praha: Academia, 1983-1994, F. Čermák a kolektiv, 1. - 3. díl),* frazeologický slovník ruského jazyka Molotova *(Молотков А. И, Фразеологический словарь русского языка, Москва: Русский язык, 1986)* a slovník-tezaurus současné ruské idiomatiky *(А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский, Словарь-тезаурус современной русской идиоматики, Мир энциклопедий Аванта +, 2007)*. Získaný materiál byl následně podroben strukturní, kvantitativní (frekvenční) analýze a analáze z hlediska ekvivalence. Po stránce teoretické práce obsahuje jak vybrané materiály týkající se historie a tradic IF v české a ruské lingvistice, tak kapitoly věnované symbolice čísel a sémantice vybraných frazémů a idiomů.

Klíčová slova: frazém, idiomatika a frazeologie, numerale jako komponent frazémů, ekvivalence, srovnávací frazeologie slovanských jazyků.

Abstract

Numeral Expressions in Slavonic Phraseology (Czech–Russian comparison)

This Bachelor`s thesis demonstrates Czech and Russian numeral phrasems and idioms comparison. The following phraseological and idiomatical dictionaries were excerpted for its purposes: Czech phraseological and idiomatical dictionary, 1-3 volume (*F. Čermák a kolektiv, Slovník české frazeologie a idiomatiky, Praha: Academia, 1983-1994, , 1. -3. díl),* Molotkov's Russian language phraseological dictionary *(Молотков А. И, Фразеологический словарь русского языка, Москва: Русский язык, 1986)* and Thesaurus-dictionary of modern Russian idiomatics *(А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский, Словарь-тезаурус современной русской идиоматики, Мир энциклопедий Аванта +, 2007).* The extracted material was subsequently analyzed

from the point of structure, quantity (frequency) and equivalency of phrasems and idioms. Regarding theoritical aspects this Bachelor`s thesis contains both selected information concerning the history and traditions of phraseology and idiomatics in Czech and Russian linguistics and chapters devoted to symbolics of numerals and semantics of selected phrasems and idioms.

Key words: phraseme, idiomatics and phraseology, numerals as components of phrasemes, equivalency, comparative phraseology of Slavonic languages.

Obsah

Úvod.....8

1. Frazeologie a idiomatika – vymezení disciplíny.....9

1.1 Pojetí frazeologie a idiomatiky v české a ruské lingvistice.....9

1.2 Kritéria k vymezení jednotky IF.....12

1.2.1 České pojetí.....12

1.2.2 Ruské pojetí.....12

2. Typy frazémů.....15

2.1 Lexikální frazémy a idiomy.....15

2.1.1 Idiomatická kompozita.....15

2.1.2 Derivace.....16

2.1.3 IF v oblasti flexe.....16

2.2 Kolokační frazémy a idiomy.....17

2.3 Propoziční frazémy a idiomy.....17

2.4 Polypropoziční frazémy a idiomy.....18

2.5 Typy frazémů a idiomů podle komunikačního rázu.....19

2.5.1 Vokativní typ.....19

2.5.2 Tematický typ.....20

3. Praktická část.....21

3.1 Kritéria excerpce.....21

3.2 Numerale v roli komponentů..... 22

3.3 Transformace, varianty a synonyma.....22

3.4 Excerpce.....24

3.5 Strukturní klasifikace frazémů a idiomů.....26

3.5.1 Přirovnání.....27

3.5.2 Nominální frazémy a idiomy.....27

3.5.3 Verbální frazémy a idiomy.....30

3.6 Porovnání materiálu.....35

3.6.1 Kvantitativní analýza.....35

3.6.2 Analýza z hlediska ekvivalence.....42

3.6.2.1 Neekvivalentní IF.....42

3.6.2.2 Ekvivalentní IF.....43

4. Symbolika čísel 46

5. Sémantika vybraných frazémů a idiomů.....50

Závěr.....55

Seznam použité literatury.....58

Příloha I: Analýza z hlediska ekvivalence.....59

Příloha II: Strukturní klasifikace.....62

Úvod

Za téma své bakalářské práce jsem si zvolila **Číselné výrazy ve slovanských frazeologiích (porovnání češtiny a ruštiny)**.

Toto téma je zajímavé tím, že je to, pokud je nám známo, první pokus o porovnání frazémů a idiomů s číselným komponentem v těchto dvou jazycích. Výběr právě těchto jazyků není náhodný: kromě toho, že čeština je mým oborem a ruština – mateřským jazykem, bylo porovnání frazeologií těchto dvou jazyků obzvlášť zajímavé z toho důvodu, že jsou to jazyky slovanské, a tudíž příbuzné. Z toho vyplívá, že velké množství frazémů a idiomů je stejného původu. Na druhou stranu každý jazyk je bohatstvím národa a má též dost svých vlastních idiomů, které odráží jeho mentalitu a reálie. Tyto výrazy jsou mnohdy pro jiné národy zcela nepochopitelné, a proto jsou při překladu do jiných jazyků nejvíce problematické.

Tato práce je pokusem o shromáždění důležitých informací, týkajících se různých aspektů frazeologie a idiomatiky, české i ruské. Cílem dané práce bylo provést kvantitativní a strukturní analýzu včetně analýzy z hlediska ekvivalence užití číselných výrazů v české a ruské frazeologii a následné porovnání získaného materiálu.

Co se týče struktury, daná práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol, v nichž vymezíme IF jako disciplínu, dále budeme pojednávat o typech frazémů a idiomů; v praktické části práce vymezíme kritéria excerpce frazémů obsahujících číselné výrazy, která byla pro účely dané práce na základě českých a ruských frazeologických slovníků vypracována. Po praktické části následuje kapitola věnovaná symbolice čísel (což je pokusem o shrnutí toho, jaký význam lidé různých národů během několika staletí číslem připisovali), a v poslední kapitole práce se zaměříme na sémantiku vybraných frazémů a idiomů.

Celá práce končí závěrem, po kterém následuje seznam použité literatury a příloha.

1. Frazeologie a idiomatika – vymezení disciplíny

Frazeologie jako samostatná disciplína, za jejíhož zakladatele je považován švýcarský lingvista Charles Bally, se začala rozvíjet až ve druhé polovině 20. století. Za tuto poměrně krátkou dobu bylo dosaženo významných výsledků. Byly prozkoumány gramatické vlastnosti frazémů, jejich struktura, problémy sémantické sepjatosti komponentů, použití frazémů v textu aj. [1] Pojetí frazeologie a idiomatiky se liší v každém jazyce, rovněž jako i pojetí, co je její hlavní jednotkou.

1.1 Pojetí frazeologie a idiomatiky v české a ruské lingvistice

Termín *frazeologie* označuje jak část jazykovědy, která studuje frazémy, tak souhrn samotných frazémů. Neterminologicky se slova frazeologie používá též k označení specifického způsobu vyjadřování určitého jednotlivce nebo výrazových prostředků konkrétních oborů (např. politologická frazeologie, letecká frazeologie apod.). Přestože se frazeologií nyní zabývá řada autorů, jednotná terminologie stále ještě nebyla vypracována.[2] Jak píše český lingvista František Čermák ve své knize Frazeologie a idiomatika česká a obecná: *„This state of affairs is also reflected in the inability of linguists to even agree on a common term for the central unit of the field. It is idiom and phraseme which seem now to be becoming more and more acceptable but they are still far from replacing hundreds of alternative and mostly traditional native terms used, for the same thing, in various European languages“* [3]

Kromě termínu frazeologie se používají i termíny další, především pro jednotku idiomatiky a frazeologie (dále IF). Tak například nejčastější francouzský název **locution** nebyl původně vůbec spojován s pojmem frazeologie; tou se označovalo výrazivo

[1] Štěpanova, L., ***Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty***, Olomouc, 2004 str. 7
[2] tamtéž str. 7
[3] Čermák, F., ***Frazeologie a idiomatika česká a obecná***, Karolinum, Praha, 2007 str. 150

určitého oboru, popř. známého autora, hlavně větné povahy (např. obchodní frazeologie), jinak ovšem významově i strukturně zcela pravidelné. V tomto smyslu má pojetí frazeologie vlastně blízko k odborné terminologii. Podobná situace byla i u německého termínu **Redensart**, popř. **Redewendung** a do jisté míry i u českého **rčení.** V anglosaské oblasti je tradičním názvem pro jednotku IF **idiom**, který na rozdíl od předchozích začal ukazovat záhy na nejpodstatnější stránku jevu, totiž ***nepravidelný význam výrazu***; název pro celou oblast – **idiomatika** - byl dotvořen až později. V oblasti francouzské se ve snaze zdůrazňovat svéráznost vlastního jazyka i v oblasti IF s poukazem na nepřeložitelnost některých výrazu, již dávno mluví o tzv. **idiotismech** (a konkrétně pak galicismech, helénismech apod.). [4]

Některé z těchto (a dalších) termínů se dnes - vzhledem k jiným potřebám a také vzhledem k jejich významovému přetížení, často nežádoucímu, - opouštějí. Takový osud má i slovo **frazeologie** (F. Čermák), jednak pro dodnes užívaný význam, jednak pro souvislost se slovem **fráze**, majícím jak pejorativní odstín, tak i odborné užití jinde (např. ve francouzštině se tak označuje věta a srov. též úzus v generativní gramatice). Podobně jsou rozpaky i při užití jinak ovšem velmi nejasného výrazu **idiotismus**. Ani nověji zaváděné termíny, zvláště pod vlivem ruštiny, se neujaly; takovým je nevhodný a neorganický **frazeologismus**.[5]

Až poměrně nedávno pro jednotku IF se začínají **užívat termíny frazém a idiom**, a to **paralelně**, jakkoliv ne identicky. Podle F. Čermáka, v moderním úzu se zjednodušeně řečeno při užití termínu **frazém** klade důraz na formální aspekty kombinace, zatímco u **idiomu** se akcentuje stránka sémantická. Podle Čermákova názoru, je třeba zcela odmítnout neohrabaný a vyhýbavý starší termín **frazeologická jednotka**, který je nevhodný (stejně jako např. morfologická jednotka namísto přímého

[4] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 13
[5] tamtéž str. 14

morfém), anebo neorganický rusistický **frazeologismus**, zavádějící sem nežádoucí asociace původu (jaké dávají např. **anglicismus, moravismus, argotismus aj.).** [6]

Ruský lingvista V. P. Žukov ve své práci Русская фразеология podává následující definici frazeologie:

> ***Фразеология*** *(от греч. phrasis – оборот речи, logos – учение) представляет собой особый раздел лингвистики, в котором изучаются семантические, морфолого-синтактические и стилистические особенности фразеологизмов.* [7]

Její jednotkou podle Žukova je frazeologismus (фразеологизм) a dává jí následující definici:

> ***Фразеологизм*** *– это воспроизводимый в речи оборот, построенный по образцу сочинительных или подчинительных словосочетаний (непредикативного или предикативного характера, обладающих целостным (или реже – частично целостным) значением и сочетающийся со словом (ни рыба ни мясо, не за горами, гнуть спину и т.д.)* [8]

Podle Žukovova názoru frazeologismus vzniká tehdy, když se minimálně dvě slova podílejí na jeho formování a sémantický se proměňují v takové míře, že ztrácejí svůj vlastní lexikální význam. [9]

O vlastnostech frazeologismu Žukov píše: „Фразеологизм наделен целым рядом существенных, определяющих признаков: устойчивостью, воспроизводимостью, семантической целостностью значения, расчлененностью своего состава (раздельноформленным строением), незамкнутостью (открытостью) структуры.“ [10]

---

[6] Čermák, F, ***Frazeologie a idiomatika česká a obecná***, Karolinum, Praha, 2007 str. 33
[7] Жуков, В. П, Жуков, А. В. ***Русская фразелогия***, Высшая школа 1986; стр. 6
[8] tamtéž str. 6
[9] tamtéž str. 6
[10] tamtéž str. 6

1.2 Kritéria k vymezení jednotky IF

1.2.1 České pojetí

Podle F. Čermáka, hlavní názory a kritéria k vymezení jednotky IF, tak, jak se s větším či menším důrazem a v různých kombinacích objevují v odborné literatuře, jsou:

1. reprodukovatelnost, ustálenost, celistvost pojmenování a významu, známost;
2. víceslovnost, syntaktická ustrnulost (petrifikovanost), sémantická nerozložitelnost, přítomnost archaismu, utvořenost jedinečným, ale i modelovým způsobem, stálý, ale i nestálý kontext (určitého komponentu), specifická spojitelnost, vázaný význam komponentů;
3. nezaměnitelnost komponentů, paradigmatická vázanost;
4. idiomatičnost, ekvivalentnost slovu, obraznost, expresívnost, terminologičnost, nepřeložitelnost aj. [11]

Jednotkou idiomatiky a frazeologie tedy rozumíme takové ustálené a reprodukovatelné spojení slov, popř. jiných jednotek, jehož význam je zpravidla (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z významů jeho složek a které je svou povahou víceméně jedinečné v tom smyslu, že některá z jeho složek (popř. žádná) stejným způsobem v jiném spojení nefunguje, popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném. [12]

1.2.2 Ruské pojetí

V Molotkovově frazeologickém slovníku ruského jazyka je napsáno: „У русистов нет единого мнения о том, что такое фразеологизм, или фразеологическая единица языка, - ***нет, следовательно, и единства взглядов на то, каков состав таких единиц в языке***. В качестве критериев определения фразеологизма в русском языке называют в различным комбинациях:

---

[11] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 18
[12] tamtéž str. 17

1. устойчивость
2. целостность значения, не выводимая из суммы значений составляющих его слов
3. раздельнооформленность
4. возможность структурных вариантов или новообразований
5. воспроизводимость
6. непереводимость на другие языки [13]

В целом фразеологизм характеризуют как сочетание слов с «переносным значением», как устойчивое словосочетание с «идиоматическим значением», как «устойчивую фразу». Во фразеологизме находят метафоричность, образность, экспрессивно-эмоциональную окраску и т.д.“ [14]

Nicméně slovník-tezaurus současné ruské idiomatiky operuje vedle frazeologie, frazeologismu termíny idiomatika a idiom a uvádí následující kriteria k vymezení idiomů: „Данный Словарь-тезаурус описывает центральную часть фразеологической системы – идиомы. Понятно, что отбор словника должен опираться на какие-то критерии выделения идиом. Сфера идиоматики в разных концепциях фразеологии определяется по-разному. Тем не менее, можно выделить общую часть большинства определений идиомы, которая сводится к трем идеям: неоднословность, устойчивость и идиоматичность.“ [15]

Přestože jsou kritéria k vymezení jednotky IF v české a ruské jazykovědě víceméně stejná, přístup ke slovníkovému materiálu je odlišný. V českých slovnících nacházíme spoustu variant frazémů a idiomů, které se liší jen málo (srov. *mít to z první ruky, mít něco z první ruky*). Při porovnání materiálů bylo také patrné, že v ruských

[13] Молотков, А. И, ***Фразеологический словарь русского языка***, Москва «Русский язык» 1986; стр. 7
[14] tamtéž str. 7
[15] Баранов, А. Н., Добровольский, Д. О. ***Словарь-тезаурус современной русской идиоматики***, Мир энциклопедий Аванта+, 2007, стр. 1113

slovnících mnohdy chybí ekvivalenty jednotlivých českých frazémů. Těžko říci, proč podle těchto kritérií nebyly některé ruské frazémy a idiomy zařazeny do slovníků.

2. Typy frazémů

Tato kapitola pojednává o různých typech frazémů, resp. idiomů.

2.1 Lexikální frazémy a idiomy

Nejjednodušším typem frazémů jsou tzv. lexikální frazémy a idiomy pohybující se na samotné hranici frazeologie. Patří sem veškeré frazémy a idiomy, které obsahují jednoslovný lexém. Jejich vznik souvisí s takovými morfologickými jevy, jakožto tvoření slov a flexe.[16]

2.1.1 Idiomatická kompozita

Podtypem lexikálních frazémů a idiomů jsou tzv. idiomatická kompozita. Jsou to frazémy vzniklé složením dvou slov, například *černokněžník* (od výrazu *černý kněz* v okultismu či pohádce), anebo frazém *patolízal* vzniklý od bázového frazému *lízat někomu paty.*[17]*

Nejčastěji se setkáváme s idiomatickými kompozity, které jsou složeny ze dvou substantiv. V roli komponentů se mohou vyskytnout i jiné slovní druhy než substantiva, ačkoliv je to poměrně řídké: *novopečený, malomocný, bohorovný, blahořečit, žadostiučinit, nazdařbůh*. Setkáváme se také s kompozity, které jsou složeny z více než dvou komponentů, například frazémy *bůhvíco, ostošest* apod. [18]

Je důležité si uvědomit, že jsou tato kompozita vytvořena neproduktivním způsobem. Jejich kombinace spočívá v nepravidelnosti, což znamená, že nemůžeme podle předpokládaného modelu, například ve slově *pantáta*, tvořit panstrýc, panděd apod., či podle *chlebodárce* předpokládat možnost vzniku buchtodárce, pivodárce apod. (Nicméně model těchto jedinečných kombinací může sloužit k vytvoření kombinací

---

[16] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 125
[17] tamtéž str. 125
* pozn. Idiomatická kompozita jsou typická pro přírodovědnou terminologii, například mateřídouška, které je kalkem od latinského názvu matris animula, čili duše matky vtělená podle lidové pověsti do květiny, krtonožka, štětconos, devětsil (všemocný, všeléčivý květ, podle magického čísla devět) aj.
[18] tamtéž str. 126

nových, a to pro dosažení zvláštního efektu, hlavně v jazykových hříčkách.) Ve výjimečných případech se takové výrazy svou oblibou přece jen mohou stát základem k dalšímu tvoření frazémů, srov. *ostošest* a jeho paralelní existující synonyma *ostopéro*, *ostopryč* a též *bůhvíco, bůhvíkdo, bůhvíkam* a dále dotvořené *četrvíco, čertvíkdo* apod. Takové složeniny nejsou však vždy odvozené od existujících slovních spojení či bázových frazémů. Srovnáme případ *patolízal* proti *strašpytlovi* (či *спиногрыз*, *сердцеед* atd.), který vznikl, přestože neexistuje frazém *strašit pytle, pytli.* [19]

2.1.2 Derivace

Vedle obvyklých variant spojení základu slova s prefixy jako u sloves *dojít, přijít, odcházet* apod., setkáváme se i s variantami anomálními a tudíž idiomatickými, například *scházet* odvozené od základu *-cházet* pomocí prefixu *s-*. Nová varianta *scházet* pak nabude jiného významu – chybět, podobně jako sloveso *ujít* ve výrazu *ujde to*, *ucházet se* (o ruku, o místo) a podobně *zacházet s něčím* (vedle základního významu - *zacházet za dům*), anebo *пропустить (по рюмочке)* - ve významu *dát si (panáka)* - vedle základního významu *пропустить что-либо.* [20]

2.1.3 IF v oblasti flexe

Ve flektivní morfologii je idiomatických a frazeologických kombinací zcela málo. Setkáme-li se s takovými kombinacemi základu slova a flektivního morfému, které jsou anomální svou formou nebo funkcí a jsou ustálené, jde o případ IF i zde. Jako příklad tu můžeme uvést pseudokomparativ *jinší*, participium pasivní ve funkci interjekce *nevídáno!*, sloveso v infinitivu ve funkci interjekce *обалдеть!* či občas se vyskytující žertovné pseudoreflexívum *unesl jsem se, я тащусь* apod. Nejsou to obyčejné výjimky, pro svou ustálenou podobu a frekvenci je považujeme za výrazy idiomatické. [21]

---

[19] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 126-127
[20] tamtéž str. 127
[21] tamtéž str. 129

2.2 Kolokační frazémy a idiomy

Kolokační frazémy a idiomy (jejichž komponenty jsou slova) jsou takové kombinace, které samy o sobě ještě netvoří promluvu. Například: *olíznout všech deset, пальчики оближешь, pár kroků, в двух шагах, v jednom kuse, без передышки, tři křížky, три крестика* atd. [22] Je to typově nejbohatší oblast IF s rozmanitými strukturami.

2.3 Propoziční frazémy a idiomy

Na rozdíl od kolokačních frazémů a idiomů patří do této roviny takové kombinace IF, které jsou již hotovou promluvou, propozicí. [23]

Rozlišujeme tu následující dva typy:

A. Patří sem frazémy, které se skládají z komponentů roviny lexikální, popř. z kolokací, například: *než by pět napočítal, do třetice všeho dobrého, až po vás, to si piš! Бог любит троицу, только после вас, в два счета* atd. [24]

B. Patří sem frazémy, které se skládají z komponentů roviny propoziční, větné, například: *Jak si kdo ustele, tak si lehne. Ať si říká, kdo chce, co chce... Что посеешь, то и пожнёшь* atd. [25]

Do této skupiny též patří jednoslovné frazémy typu *zaplaťpánbu!, bohajeho!* aj. Patří sem rovněž i tzv. **citátové frazémy a idiomy cizojazyčné**, jako *cogito, ergo sum, cherchez la femme, last but not least* apod. Jelikož existuje tendence je překládat do češtiny a tím i počešťovat, řada těchto cizích citátových výrazů pak existuje paralelně i v českém znění, srov. *být či nebýt, stručnost je duší vtipu* aj. [26]

V ruštině se citátové frazémy a idiomy cizojazyčné používají méně často než v češtině. Nejfrekventovanějšími jsou *de facto, a priori, status quo, femme fatale,*

---

[22] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 131
[23] tamtéž, str. 154
[24] tamtéž str. 155
[25] tamtéž str. 155
[26] tamtéž str. 161

cherchez la femme, alma mater, alter ego, idea fixa atd. Podobně jako v češtině existuje v ruštině tendence překládat některé cizojazyčné citátové frazémy, například *быть или не быть, навязчивая идея, второе я* atd.

2.4 Polypropoziční frazémy a idiomy

K tomuto typu patří takové typy kombinací propozic, které budují vyšší jednotku a mají intersubjektovou povahu. Mluvíme tu tedy o útvarech alespoň binárních (čili dvojčlenných), jež jsou složeny z komponentů, které jsou svou podobou již hotovými propozicemi a které patří alespoň dvěma subjektům, resp. mluvčím. [27]

Níže jsou uvedeny příklady polypropozičních frazémů a idiomů: [28]

1. Korelované pozdravy: - Pozdrav pánbu! - Dejž to pánbu! - Здравствуйте! - Здравствуйте! - Na shledanou! - Na shledanou! - До свидания! - До свидания!
- Šťastnou cestu! - (Dík) - Счастливого пути! - (Спасибо)

2. Zdvořilostní fráze s ustálenou reakcí: - Děkuji. - Není zač./- Rádo se stalo./- Prosím. – Спасибо. - Не за что./- На здоровье/- Пожалуйста. - Dobré chutnání! - Nápodobně. - Приятного аппетита! - Приятного аппетита. - Promiňte. - Nic se nestalo. – Извините. – Ничего страшного.

3. Kontaktové formule: - Jak se vede? - Děkuji, ujde to (apod.). – Как дела? – Спасибо, по-тихоньку (и тд.) - To je pan X. - Těší mě. – Это господин X. – Очень приятно. - Nemohl byste laskavě (Inf)? - Prosím (+ činnost). – Не могли бы вы, пожалуйста, (Inf)? – Пожалуйста.

4. Žertovné reakce a odpovědi na otázky a prohlášení: - Proč? - Pro slepičí kvoč.

---

[27] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 165-167
[28] tamtéž str. 166

– Почему? – По кочану (и по (сырой) капусте). - Já myslel (že...) - Jeden taky myslel a vymyslel trakař. - Я думал, что... - Индюк тоже думал (и в суп попал).

Frazémy a idiomy tohoto typu jsou vázány na vztah individua k určité společnosti a jeho příslušnost k ní. Na základě tohoto vztahu vznikají normalizované, ustálené formy jazykového vyjádření (korelované pozdravy, zdvořilostní fráze, kontaktové formule a žertovné reakce), které patří do IF. [29]

Žertovné reakce a odpovědi na otázky a prohlášení jsou ve všech jazycích jiné a jsou nepřeložitelné. Závisí to nejen na gramaticko-lexikální struktuře jazyka, ale také na tradicích a reáliích určitého národa. Důležitou roli zde taky hraje rým, například: - *Co máme k večeři? – Hrneček od peří. – Co je novýho? – Že ostříhali holýho (a chlupatý jim utek). – Кто? – Конь в пальто/Дед Пихто (и баба Никто). - Где? – В Караганде.*

2.5 Typy frazémů a idiomů podle komunikačního rázu

2.5.1 Vokativní typ

Podle rázu komunikačního vztahu mezi mluvčím a posluchačem je pak třeba rozlišovat frazémy: [30]

1. **interjekční** (vyjadřují pocity, popř. reakce mluvčího především rázu emocionálního): *To je vyloučeno! Vida ho! Это исключено! Видали!*
2. **imperativní** (zprostředkují vliv, působení mluvčího na posluchače, zvláště po stránce vůle): *Jen se opovaž! Koukej mazat! Не вздумай!*

[29] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 165
[30] tamtéž str. 186

3. **kontaktové** (charakterizují fázi kontaktu obou, nebo její změnu): *Zdar bůh! Tak se měj! Pánbu s námi a zlý pryč! Pozdrav pánbu! Здравия желаю! Всего хорошего!*
4. **kategorizační** (identifikují a zařazují člověka aj. s určitým známým typem): *Ty seš vůl až to bučí! To je ale opice! Ну ты и козел! Вот свинья!*

2.5.2 Tematický typ

Podle pozice, kterou mluvčí zaujímá vůči tématu, se frazémy dělí na: [31]

1. **deskriptivní** (jsou informativní v tom smyslu, že téma prostě popisují, pojmenovávají): *Vzduch je čistý. Zatmělo se mu v očích. Свежий воздух. В глазах потемнело.*
2. **postojové** (resp. evaluativní, vyjadřují hodnotící kladné či záporné stanovisko, poměr mluvčího k tématu či jeho části): *To zrovna! To je fuk! Ať jsem papež! (jestli...) Chraň pánbu! Musím to zaklepat! Боже упаси! Вот это да!*
3. **konektivní** (uvozují fáze tématu, naznačující vazby mezi jeho částmi, nebo kontextem apod.): *Bylo nebylo... Jak se věci mají... Co jsem to chtěl říct... Я что хочу сказать... Как говорится...*
4. **kategorizační** (odlišné od vokativních v tom, že objekt, téma či situaci identifikují se známým typem): *To je slovo do pranice.*

[31] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 186-187

3. Praktická část

Pro účely dané práce byla provedena rozsáhlá excerpce českých a ruských frazémů obsahujících číselné komponenty. Pro českou část excerpce byl použit Slovník české idiomatiky a frazeologie (dále SČIF), pro ruskou část Slovník-tezaurus současné ruské idiomatiky a Frazeologický slovník ruského jazyka.

Dále byla provedena strukturní klasifikace získaných frazémů a jejich následné rozdělení do několika skupin podle typu:

- přirovnaní
- kolokační - nominální
- kolokační - verbální

U každé skupiny bylo spočítáno, kolikrát se vyskytly jednotlivé číslovky a výsledky následně porovnány.

Poté byla u všech frazémů provedena analýza podle stupně ekvivalence.

3.1 Kritéria excerpce

Za číselné výrazy považujeme všechny frazémy, které obsahují číselné komponenty. Za číselné komponenty považujeme:

1. číslovky základní (kardinální) – *jeden, tři; один, три*
2. číslovky řadové (ordinální) – *první, třetí; первый, третий*
3. číslovky souborové – *troje, patero; трое, пятеро*
4. číslovky druhové – *dvojí, obojí*
5. číslovky násobné (multiplikativní) – *dvojnásobný, třikrát; трижды*
6. číslovky podílné (distributivní) – *po dvou, po pěti*
7. substantivizované číslovky – *jednička, dvojka; единичка, двойка*
8. různé typy kvantifikátorů: *mnoho, málo, trocha; много, мало* apod.

Má-li slovo číselný původ, avšak adverbiální anebo jinou platnost (např. *najednou* ve smyslu *náhle,* rus. *внезапно, вдруг*), nebylo považováno za číselný komponent frazému a daný frazém tudíž nebyl počítán.

Idiomatická kompozita vzniklá složením číslovky a jiného slovního druhu nebyla považována za číselný komponent a daný frazém nebyl zahrnut do excerpce. Například frazém *ostošest, samodruhá,* je-li psán dohromady, není považován za číselný komponent. Je-li psán zvlášť – čili *o sto šest, sama druhá* – byl pak za číselný komponent považován, a tudíž frazém obsahující tento komponent byl do excerpce zahrnut.

3.2 Numerale v roli komponentu

Číslovky, v důsledku své jednoznačné funkce v jazyce, vytvářejí v porovnání s jinými slovními druhy nejméně strukturních typů. Jsou především kvantitativní substituty substantiv, adjektiv a adverbií, například:

V-S: dostat rozum X **V-Num**: dostat pětadvacet
A-S: zlatý důl X **Num-S**: jedním vrzem
ADV-S: vzhůru nohama X **Num-S**: pár kroků
A-A: nemastný neslaný X **Num-A**: první poslední

3.3 Transformace, varianty a synonyma

Transformací rozumíme proces, popř. výsledek procesu modifikace bázového útvaru - jednotky IF formálně i sémanticky neredukovatelné. Jedná se o různé strukturní (transformační) procesy (nominalizace, verbalizace, adjektivizace, adverbializace, větná

transformace aj.), nebo gramatické procesy (pluralizace, pasivizace aj.). [32] Srov.: *девять граммов* a *получить девять граммов*, *dvojí metr* a *měřit dvojím metrem.* Objevovaly-li se ve slovnících transformace, byly pokaždé počítány do excerpce.

Transformace přímo souvisí s problémem určení základní varianty frazému, tzv. invariantu, čili bázového frazému. Ze slovníkové praxe víme, že je někdy také složité určit invariant – tvar nejvíce neutrální, „slovníkový“, nejfrekventovanější podobu a podoby další, tj. varianty. Zde se přímo nabízí otázka, co bylo první: *mýdlová bublina*, nebo *prasknout jako mýdlová bublina*, *второе дыхание*, nebo *обрести второе дыхание*?

V naší excerpci a následné strukturní analýze za výchozí tvar/podobu (bázi) označujeme základní číselný výraz. Jeho další výskyt v rámci delších struktur pokládáme za **transformační varianty, nebo pouze transformace** (nominalizace, verbalizace atd.)

Za ***varianty*** stejného frazému byly považovány frazémy, které mají stejnou obraznou strukturu a liší se od sebe jen minimálně. Např. *Nesnesou se jako dva kohouti na jednom smetišti* a *Jsou jako dva kohouti na jednom smetišti* jsou považovány za varianty stejného frazému (a jsou počítány zvlášť).

Má-li frazém ve slovníku uvedenou spisovnou a nespisovnou variantu jednoho z komponentů (např. *být/bejt na jedno brdo*, *být na jedno oko slepý/slepej a na druhé/druhý nevidět*), nebylo to považováno za zvláštní variantu, protože tato práce se nezabývá zkoumáním tohoto jevu.

Vztah synonymie k variantnosti je také složitý. Frazém jednak má význam jako celek, přičemž se však jednotlivé komponenty mohou, avšak také nemusí, podílet na významu celku. Zde je ve hře několik faktorů: metaforický význam frazému jako celku a významy každého jednotlivého komponentů se všemi jeho přidruženými konotačními

[32] Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982 str. 46

významy, asociativními řetězci apod. **Většina lingvistů za varianty považuje frazémy zaměnitelné v různých kontextech.** Varianty jednoho frazému by tedy měly mít stejnou obraznou strukturu a stejné expresivně-stylistické zabarvení (např. *nalitý jako slíva/kláda/Dán*).

Možnost vzájemné zaměnitelnosti variant v různých kontextech je jedním z hlavních rozdílů mezi synonymií a variantností. Synonymii v IF nemůžeme ztotožnit se synonymií existující v běžném jazyce, a to proto, že frazém nemůžeme označit za ekvivalent jednoho slova. Frazeologická synonyma se liší jak svým složením, tak metaforičností, tj. obrazem, na kterém jsou založeny (např. *mít něčeho po krk, mít něčeho plné zuby*).

Za **synonymní** považujeme frazémy, které mají stejný význam, ale jsou buď založeny na odlišném obrazu, anebo mají jinou strukturu (např. *мерить 4 на одну мерку*, *стричь 4 под одну гребенку*).

3.4 Excerpce

Excerpce celkem obsahuje 1403 frazémů včetně variant (viz. graf č. 1).

Graf č. 1

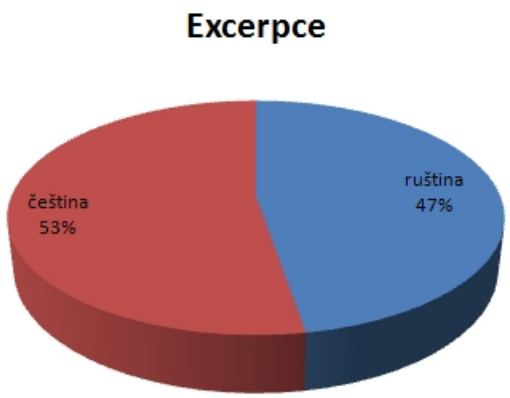

Česká část excerpce obsahuje 739 frazémů včetně variant, což činí 53% celkového počtu. Ruská část je o něco menší – obsahuje 664 frazémů, čili 47% celkového počtu.

Jak již bylo zmíněno, frazémy byly následně rozděleny do třech skupin. Nejmenší skupinou v obou jazycích je skupina obsahující přirovnání. Podívejme se na následující dva grafy (graf č. 2 – čeština, graf č. 3 – ruština), které zobrazují poměr jednotlivých skupin v každém jazyce.

Graf č. 2

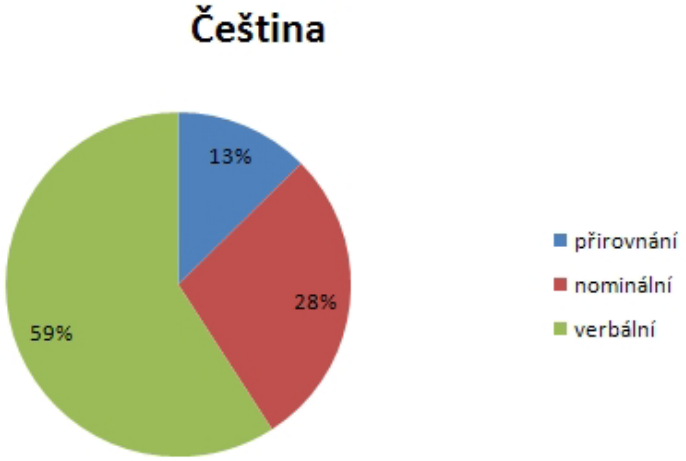

V **češtině** do skupiny přirovnání patří 93 frazémů včetně variant (13%). Druhou největší skupinou v češtině jsou frazémy nominální. Obsahují 209 frazémů včetně variant, což činí 28% z celkového počtu českých frazémů. Největší skupinou jsou frazémy verbální – 437 frazémů včetně variant, což činí 59% z celkového počtu.

Graf č. 3

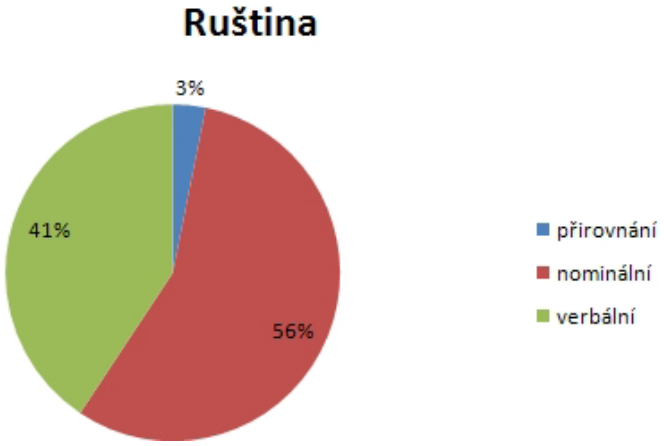

V **ruštině** do přirovnání patří pouze 21 frazémů včetně variant (pouze 3%). Mezi verbální a nominální skupinou v ruštině není tak velký rozdíl jako v češtině. Do verbální skupiny patří 270 frazémů včetně variant, což činí 41 %. Do nominální skupiny patří 373 frazémů včetně variant (56% z celkového počtu).

Nejmenší skupinou v obou jazycích je tedy skupina přirovnání, v ruštině však má několikanásobně nižší zastoupení než v češtině. Nejpočetnější skupinou v češtině jsou frazémy verbální (59 %), zatímco v ruštině frazémy nominální (56 %). Druhou nejpočetnější skupinou v češtině jsou frazémy nominální (28 %), zatímco v ruštině frazémy verbální (41 %). Je tedy nápadný rozdíl mezi velikostí jak verbální (typické pro češtinu), tak nominální skupiny (typické pro ruštinu).

Může to být dáno tím, že u ruských frazémů a idiomů ve slovnících často není uvedeno sloveso (např. *одного покроя* místo *быть одного покроя, хоть одним глазком* místo *взглянуть хоть одним глазком*). Dalším důvodem může být též specifika ruské gramatiky a absence pomocného slovesa být (např. *не (из) храброго десятка, первый блин [всегда] комом, в обед сто лет (кому/чему)*.

3.5 Strukturní klasifikace frazémů a idiomů

Zde se podíváme blíže na jednotlivé typy strukturní klasifikace vyexcerpovaného materiálu. Pod strukturní klasifikací rozumíme třídu jednotek IF tvořenou frazémy s ohledem na společnou funkci textovou běžného jazyka, tj. užití frazeologických a nefrazeologických (běžných) jednotek ve stejné syntaktické roli Celý materiál rozpracovaný podle jednotlivých strukturních typů je součástí přílohy na konci bakalářské práce.

3.5.1 Přirovnání

Přirovnání (komparace) strukturně tvoří zcela zvláštní případ. Skládá se z několika částí, jeho základní sémantickou strukturu lze zapsat jako: /Kd/ – R – (Tk) – k – Kt, tj. /někdo/ je (hladový) – jako – vlk

Tento základní model může mít různé subtypy. Pro zjednodušení u přirovnání rozlišujeme tři hlavní modely:

1. X x Num, kde se číselný komponent (Num) nachází v druhé části frazému, čili je tím, s čím se jistý jev, děj, věc či člověk porovnává: *koukat/tvářit se j. prase po první ráně, být (j.) jedna rodina;*

2. Num x X, kde číselný komponent se nachází v první části frazému, čili je tím, s čím se něco porovnává: *(to je) jednička j. bič;*

3. Num x Num, kde obě části frazému obsahují číselný komponent. Číslovka je zároveň obojím: *jsou jeden j. druhý.*

3.5.2 Nominální frazémy a idiomy

V této skupině číslovky většinou mají úlohu kvantitativních substitutů substantiv a adjektiv. Existuje sedm základních strukturních modelů nominální skupiny. Tyto strukturní modely odpovídají následujícím schématům:

I. A-S (adjektivně-substantivní)

II. S-A (substantivně-adjektivní)

III. S-S (substantivně-substantivní)

IV. A-A (adjektivně-adjektivní)

V. ADV-S (adverbiálně-substantivní)

VI. S-ADV (substantivně-adverbiální)

VII. ADV-ADV (adverbiálně-adverbiální)

V každém z těchto modelů je číslovka substitutem jednoho či více z uvedených slovních druhů. Podívejme se nyní na konkrétní příklady excerpce z obou jazyků:

1. MODEL A-S

1.1 Num-S - *jedna radost*

1.2 prep-Num-S - *z první ruky*

1.3 A-Num - *silná čtyřka*

1.4 Num-Pron - *(mé) druhé já*

1.5 Num-Num - *druhá/lepší/drahá polovina*

2. MODEL S-A

2.1 S-Num - *úderem dvanácté (desáté, ...)*

2.2 Num-Num - *(subtyp: jeden po druhém/za druhým)*

2.3 Num-Pron - *jeden každý*

3. MODEL S-S

3.1 Num-Num - *ráz dva n. raz dva*

3.2 S-Num - *фиг(-)два!; фига два!*

4. MODEL A-A

4.1 Num-Num - *(то-сё,) пятое-десятое*

4.2 Num-A - *третий лишний*

5. MODEL ADV-S

5.1 ADV-Num - *кругом шестнадцать, опять двадцать пять*

6. MODEL S-ADV

6.1 S-Num - *беда сколько*

7. MODEL ADV-ADV

7.1 Num-Num - *jednou dvakrát*

7.2 Num-ADV - *jednou provždy*

Následující grafy (číslo 4 a 5) zobrazují počet frazémů a idiomů, které patří do jednotlivých modelů. Výsledky jsou v obou jazycích obdobné.

Graf. č. 4

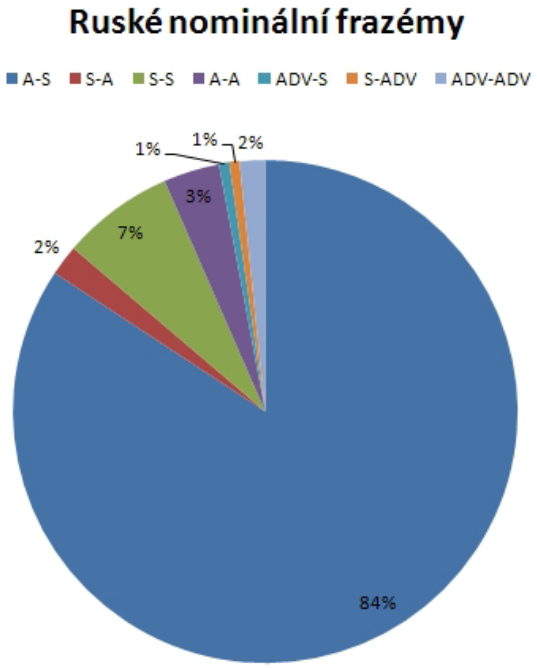

V **ruštině** 84% všech nominálních frazémů a idiomů patří modelu A-S. Další modely: 7% – S-S, 3% – A-A, přibližně 2% – S-A a ADV-ADV, 1% – ADV-S a S-ADV. Co se týče počtu, model A-S má 257 frazémů a idiomů, S-S – 22, A-A – 11, S-A – 6, ADV-ADV – 5 a ADV-S a S-ADV po dvou frazémech každý.

Graf. č. 5

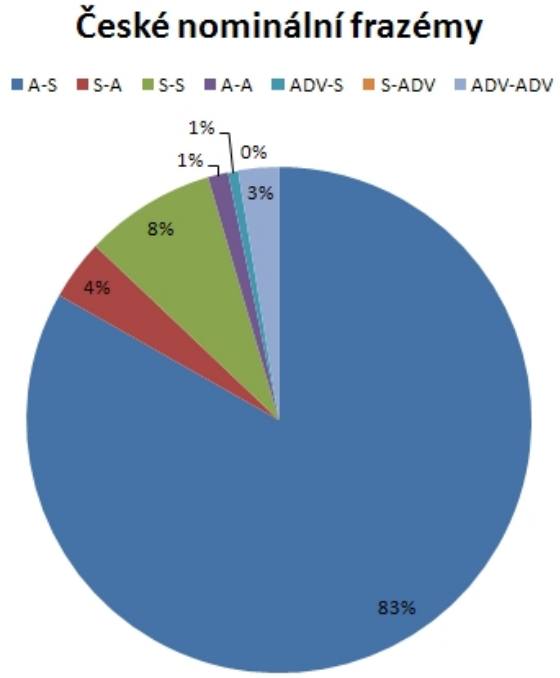

V **češtině** 83% všech nominálních frazémů a idiomů patří modelu A-S. Další modely: 8% – S-S, 4% – S-A, 3% – ADV-ADV, přibližně 1% – ADV-S a A-A a 0% S-ADV. Co do počtu, model A-S má 129 frazémů a idiomů, S-S – 13, S-A – 6, ADV-ADV – 4, A-A – 2, ADV-S – 1 a S-ADV – 0.

3.5.3 Verbální frazémy a idiomy

V této skupině je pět základních strukturních modelů. Frazémy a idiomy každého modelu jsou rozděleny do dvou podskupin – avalentní a valentní.[33] Povívejme se na verbální strukturní modely:

I. V-S=V-Num

avalentní – *dát si/vrznout si jednu*

valentní – *dát 3 pětadvacet (na/přes prdel n. na zadek)*

II. V-prep-S=V-prep-Num

avalentní – *попасть в десятку/девятку*

valentní – *dělat/udělat 4 na jedničku*

III. V-ADV=V-Num

avalentní – *(subtyp: být podruhé na světě)*

valentní – *vidět 4 dvakrát*

IV. V-A-S=V-Num-S

avalentní – *обрести второе дыхание*

valentní – *dělat 4 jedna báseň*

V. V-prep-A-S=V-prep-Num-S

avalentní – *гнаться за двумя зайцами*

valentní – *dělat 4 na jedno brdo*

Podíváme se na další dva grafy (č. 6 a 7), které zobrazují počet verbálních frazémů

[33] valence pádová i předložková; valenční pád značíme číslicí, která znamená číslo pádu (2 = Gen. atd.)

Graf č. 6

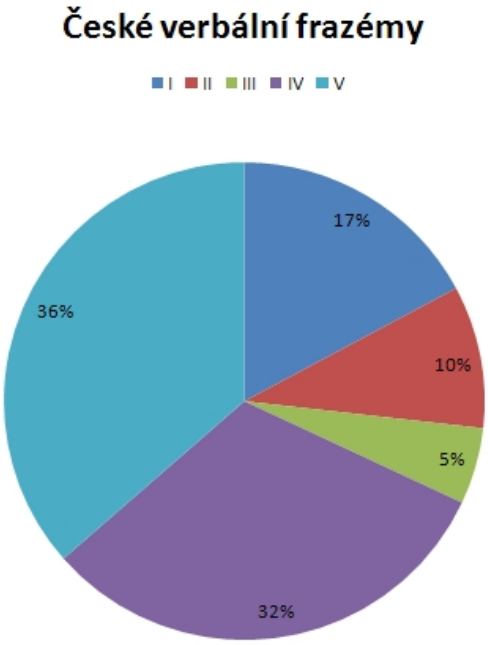

V **češtině** 36% všech verbálních frazémů a idiomů patří do V. skupiny (V-prep-A-S=V-prep-Num-S), 32% – do IV. skupiny (V-A-S=V-Num-S), 17% – do I. skupiny (V-S=V-Num), 10% – do II. skupiny (V-prep-S=V-prep-Num) a 5% – do III. skupiny (V-ADV=V-Num).

Přehled o počtu frazémů a idiomů jednotlivých skupin (včetně rozdělení na avalentní a valentní) v českém jazyce získáme, nahlédneme-li do tabulky č. 1.

Tabulka č. 1. České verbální frazémy a idiomy. Počet

Model	**Struktura**	**avalentní**	**valentní**	**celkem**
I.	**V-S=V-Num**	34	16	50
II.	**V-prep-S=V-prep-Num**	19	9	28
III.	**V-ADV=V-Num**	8	7	15
IV.	**V-A-S=V-Num-S**	57	35	92
V.	**V-prep-A-S=V-prep-Num-S**	59	47	106

Všimneme si, že avalentních frazémů je v každé skupině více než valentních. Nejpočetnější skupinou je skupina V. (**V-prep-A-S=V-prep-Num-S**) – má 106 frazémů a idiomů, z nichž 59 je avalentních a 47 valentních. Druhou nejpočetnější je skupina IV (**V-A-S=V-Num-S)**, do které patří 92 frazémů a idiomů, 57 avalentních a 35 valentních. Na třetím místě je skupina I. (**V-S=V-Num)**, do níž patří 50 frazémů a idiomů, 34 avalentních a 16 valentních. Předposlední skupinou je skupina II. (**V-prep-S=V-prep-Num)** , má celkem 28 frazémů a idiomů, z nichž 19 avalentních a 9 valentních. Nakonec poslední a nejmenší je skupina III. (**V-ADV=V-Num)** - má pouhých 15 frazémů a idiomů – 8 avalentních a 7 valentních.

Nejčastějšími verbálními strukturami českých frazémů jsou (v závorkách je uveden jejich poměr k celkovému počtu):

- **V-prep-Num-S** (16%)
- **V-s-prep-Num-S** (13%)
- **V-s-Num-S** (10%)

Ve všech třech případech je číslovka ve funkci atributu.

V celé české verbální části excerpce se verba v negaci vyskytla pouze pětkrát:

1. nestačit ani z polovice
2. nedat 4 ani za milión
3. nechtít 4 ani za milión
4. nevydržet na jednom místě
5. být na jedno oko slepý a na druhé nevidět

Cizojazyčné číslovky, které jsou pro českou řeč běžné a které SČIF zaznamenal, byly rovněž zařazeny do excerpce (tři případy):

1. dělit se s 7 fifty fifty
2. být si kvit/fifty fifty
3. udělat 4/to na jedna dvě/ajn cvaj

Podívejme se nyní na ruskou část excerpce. Následující graf (č. 7) znázorňuje zastoupení jednotlivých strukturních skupin v ruském jazyce:

Graf č. 7

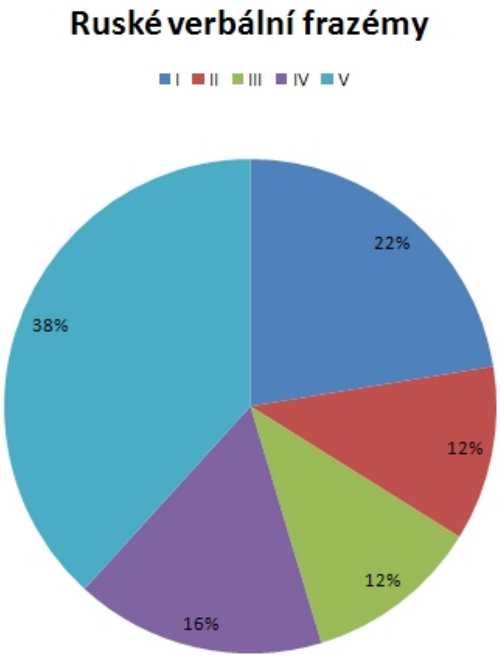

V **ruštině** 38% všech verbálních frazémů a idiomů patří do V. skupiny (V-prep-A-S=V-prep-Num-S), 22% – do I. skupiny (V-S=V-Num), 16% – do IV. skupiny (V-A-S=V-Num-S), 12% – do II. skupiny (V-prep-S=V-prep-Num) a 12% – do III. skupiny (V-ADV=V-Num).

V následující tabulce (č. 2) najdeme přehled počtu frazémů a idiomů jednotlivých skupin (včetně rozdělení na avalentní a valentní) v ruském jazyce.

Tabulka č. 2. Ruské verbální frazémy a idiomy. Počet

Model	**Struktura**	**avalentní**	**valentní**	**celkem**
I.	**V-S=V-Num**	40	1	41
II.	**V-prep-S=V-prep-Num**	19	2	21
III.	**V-ADV=V-Num**	21	0	21
IV.	**V-A-S=V-Num-S**	24	6	30

V.	**V-prep-A-S=V-prep-Num-S**	63	7	70

Zaprvé je pozoruhodné, že je v ruské části excerpce přes 90% všech verbálních frazémů avalentních. Na rozdíl od českých verbálních frazémů, u kterých můžeme určit nejčastější struktury, ruské verbální frazémy jsou méně pravidelné co se týče struktury. Souvisí to se samotnou povahou ruského jazyka, která umožňuje tyto rozmanité struktury vytvářet. Potvrzuje to ta skutečnost, že přes 50% (93 ze 183) všech ruských verbálních frazémů patří k subtypům jednotlivých struktur. Co se týče nejčastějších verbálních struktur, pouze dvě z nich jsou výrazně větší. Stejně jako v češtině k nejpočetnějším patří ty skupiny, ve kterých je číslovka v pozici atributu, čili jsou to:

- **V-prep-Num-S** (30%)
- **V-Num-S** (14%)

Verba v negaci se v ruské verbální excerpci vyskytla devětkrát. Níže jsou uvedena některá z nich:

1. Боливар не выдержит двоих
2. двух слов в простоте не скажет; слова в простоте не скажет
3. <ни одной> сухой [живой] нитки не осталось [нет]
4. не мочь / не уметь связать двух слов
5. сто лет не нужен

3.6 Porovnání materiálu

3.6.1 Kvantitativní analýza

Nakonec se dostáváme k nejdůležitější části dané práce, v níž se budeme zabývat konkrétně výskytem jednotlivých číslovek v každé skupině frazémů a následným srovnáním materiálu.

Pro přehledné podání materiálu bylo vytvořeno několik tabulek (č. 3 až 8), v nichž najdeme údaje o počtu jednotlivých číslovek v každém jazyce.

Tabulka č. 3 Česká přirovnání

2	*20*	**9**	*3*
1	*19*	**7**	*3*
4	*16*	**14**	*3*
pár	*8*	**5.**	*2*
5	*6*	**pětník**	*2*
3	*5*	**1.**	*2*
100	*4*	**tolik**	*2*
2.	*3*	**dvakrát**	*1*
stovka	*3*	**jednička**	*1*

Tabulka č. 4 Ruská přirovnání

1	*8*	**4**	*1*
2	*5*	**пятак**	*1*
5.	*3*	**5**	*1*
семеро	*2*	**3.**	*1*
дважды	*1*		

V obou jazycích se vyskytlo poměrně málo přirovnání. Nejvíce zastoupena je v české části číslovka dva (20 výskytů oproti 5 výskytům v ruské části). Uveďme několik příkladů: *(je to jasné), jako že dvakrát dvě/dvě a dvě jsou čtyři, как дважды два (четыре)*. Číslovka *pátý* má v obou jazycích podobný výskyt a jedná se o ekvivalentní frazémy, srov.: *být (někde) (platný) (j.) páté kolo od vozu/u vozu, (нужен) как пятое колесо в телеге/телеге, (нужен) как собаке пятая нога.*

Tabulka č. 5. České nominální frazémy a idiomy

1	*53*	**3**	*3*	**jedenkrát**	*2*	**90**	*1*
1.	*32*	**10.**	*3*	**jedinkrát**	*2*	**čtyřka**	*1*
2.	*25*	**100**	*3*	**10**	*2*	**pětka**	*1*
jednou	*11*	**12.**	*3*	**1000**	*2*	**padesátník**	*1*
3.	*7*	**ráz/raz**	*3*	**tolik**	*2*	**10000**	*1*
půl	*7*	**6.**	*2*	**desatero**	*1*	**čtvrt**	*1*
dvojí	*7*	**7.**	*2*	**11.**	*1*	**30**	*1*
pár	*5*	**9.**	*2*	**32**	*1*	**třetice**	*1*
poslední	*5*	**14**	*2*	**tisíceré**	*1*	**málo**	*1*
dvakrát	*5*	**7**	*2*	**8.**	*1*	**milión**	*1*
2	*5*	**trocha**	*2*	**čtvero**	*1*	**106**	*1*
5.	*4*	**polovina**	*2*	**4**	*1*	**poprvé**	*1*
devatero	*4*	**12**	*2*	**půle**	*1*	**naposledy**	*1*

Tabulka č. 6. Ruské nominální frazémy a idiomy

1	*123*	**100**	*5*	**3,5**	*2*	**16.**	*1*
1.	*50*	**десяток**	*4*	**полушка**	*2*	**куча-мала**	*1*
2	*29*	**4**	*4*	**много**	*2*	**куча**	*1*
5.	*16*	**двойной**	*4*	**50**	*2*	**20.**	*1*

3.	*15*	**9**	*3*	**полтора**	*1*	**20**	*1*
2.	*14*	**5**	*3*	**69**	*1*	**41**	*1*
0	*11*	**1 шестая**	*3*	**десятеро**	*1*	**42**	*1*
7	*11*	**10**	*3*	**12**	*1*	**180**	*1*
10.	*9*	**6**	*3*	**тройка**	*1*	**тридевять**	*1*
3	*8*	**8**	*3*	**двое**	*1*	**4.**	*1*
пара	*8*	**40**	*2*	**сотня**	*1*	**несколько**	*1*
раз	*8*	**33**	*2*	**чертова дюжина**	*1*	**30**	*1*
половина	*7*	**семеро**	*2*	**восьмерка**	*1*	**21.**	*1*
последний	*6*	**десятых**	*2*	**разок**	*1*	**8.**	*1*
сколько	*6*	**оба**	*2*	**1000**	*1*	**9.**	*1*
мало	*5*	**половинка**	*2*	**25.**	*1*	**6.**	*1*
7.	*5*	**2,5**	*2*	**25**	*1*	**16**	*1*

Jak je patrné z tabulky č. 5 a 6, nejfrekventovanějšími číslovkami v nominální části excerpce obou jazyků jsou číslovky *jeden* a *první*. Pozoruhodné je, že se číslovka *jeden* vyskytla v ruské excerpci nominálních frazémů 123krát, což je skoro 2,5krát více než v české části (53krát). Část frazémů s číselným komponentem *jedna* je ekvivalentní, srov.: *jedním slovem, одним словом, první kroky/krůčky*, avšak větší část frazémů je neekvivalentní. Uveďme několik nejnápadnějších příkladů: *první kroky/krůčky, z jedné/první vody (načisto), одна сатана (кто и кто), одно место, одно только название.*

Tabulka č. 7 České verbální frazémy a idiomy

1	*132*	**1000**	*6*	**ajn**	*2*	**54**	*1*
pár	*43*	**5.**	*6*	**cvaj**	*2*	**20**	*1*
2	*30*	**9.**	*6*	**fifty fifty**	*2*	**osmička**	*1*
2.	*30*	**dvojí**	*6*	**čtyrák**	*2*	**jednička**	*1*

půl	*26*	**100**	*5*	**pětník**	*2*	**pětka**	*1*
5	*26*	**milión**	*4*	**106**	*2*	**polovice**	*1*
1.	*19*	**desetkrát**	*4*	**stokrát**	*2*	**poprvé**	*1*
4	*16*	**20**	*3*	**tisíckrát**	*2*	**podruhé**	*1*
10	*15*	**kolik**	*3*	**jednou**	*2*	**obojí**	*1*
dvakrát	*13*	**najednou**	*3*	**180**	*2*	**trocha**	*1*
3	*12*	**10.**	*3*	**90**	*2*	**kousek**	*1*
oba	*10*	**25**	*2*	**7.**	*2*	**kolikátý**	*1*
několik	*9*	**stovka**	*2*	**desítka**	*1*	**7**	*1*
3.	*6*	**kilo**	*2*	**dvojka**	*1*	**12**	*1*
						12.	*1*

Tabulka č. 8 Ruské verbální frazémy a idiomy

1	*85*	**10.**	*5*	**3.**	*2*	**трижды**	*1*
3	*27*	**100**	*4*	**7.**	*2*	**двое**	*1*
2	*26*	**надвое**	*4*	**101.**	*2*	**девятка**	*1*
оба	*23*	**1000**	*3*	**мало**	*2*	**десяток**	*1*
сколько	*21*	**5.**	*3*	**немало**	*2*	**раз**	*1*
7	*10*	**9.**	*3*	**4**	*1*	**столько**	*1*
последний	*10*	**насколько**	*3*	**9**	*1*	**десятка**	*1*
1.	*10*	**0**	*2*	**40**	*1*		
2.	*7*	**30**	*2*	**6.**	*1*		
много	*7*	**180**	*2*	**двойной**	*1*		

U verbálních frazémů a idiomů je opačná situace: mnohem častější výskyt číslovky *jeden* v české části – 132 výskytů oproti 85 výskytům v ruské části (viz. *один пишем, два в уме, ни одной сухой [живой] нитки не осталось [нет], dostat jednu*

na kokos, dát si jednu tvrdou, mít jednu (kapsu) prázdnou a druhou vysypanou (a v třetí nic). Na druhém a třetím místě dle počtu výskytů jsou v češtině číslovky *pár* (43krát), *dva* a *druhý* (po 30 výskytech). V ruštině jsou na druhém a třetím místě číslovky *tři* (27) a *dva* (26).

Podívejme se nyní na rozdíl ve výskytech číslovky *druhý* v češtině a ruštině. U přirovnání: č.j. – 3krát, r.j. – žádný výskyt; u nominálních frazémů a idiomů: č.j. – 25krát, r.j. – 14krát; u verbálních frazémů a idiomů: č.j. 30krát, r.j. – 7krát. Takový rozdíl v počtu lze zčásti vysvětlit tím, že ve frazémech typu *jeden ..., druhý ...*, např. *přinést jednu prázdnou a* ***druhou*** *vysypanou (a v třetí nic), один любит попадью,* ***другой*** *– попову дочку, а третий - свиной хрящик*, všimněme si však i užití slov ***druhý*** a ***другой***. V ruštině totiž slovo *другой* není číslovkou, ale adjektivem a znamená *jiný, další*. Nepoužívá se místo tohoto adjektiva číslovka *второй*, tím se vysvětluje tak patrný rozdíl mezi dvěma jazyky.

Pro shrnutí uveďme, že číslovka ***jeden / один*** ve všech skupinách v obou jazycích (mimo česká přirovnání, kde číslovka ***dva*** má o jeden výskyt více) má největší frekvenci. Pro srovnání materiálu z hlediska frekvence každé číslovky, byly všechny číslovky, které se vyskytly v obou jazycích, rozděleny do tří skupin. První skupina obsahuje všechny číslovky (popř. číselné výrazy), které se v obou jazycích vyskytovaly paralelně. Druhá skupina obsahuje číslovky, které se vyskytly pouze v češtině, třetí skupina – pouze v ruštině. Převážná většina všech číslovek patří do první skupiny. Do druhé a třetí skupiny patří většinou ojedinělé případy.

Následující tabulka (č. 9) zachycuje frekvenci číslovek, které se vyskytly jak v češtině, tak v ruštině.

Tabulka č. 9 Číselné výrazy, které se vyskytly v češtině i ruštině.

NUMERALE	**CZ**	**RU**	**CELKEM**	**1000**	*8*	*4*	***12***
1	*204*	*216*	***420***	**raz/раз**	*3*	*9*	***12***

2	*55*	*60*	***115***	**9.**	*8*	*4*	***12***
1.	*53*	*60*	***113***	**7.**	*4*	*7*	***11***
2.	*58*	*21*	***79***	**několik/несколько**	*9*	*1*	***10***
pár/пара	*56*	*8*	***64***	**polovina/половина**	*2*	*7*	***9***
3	*20*	*35*	***55***	**málo/мало**	*1*	*7*	***8***
5.	*12*	*38*	***50***	**9**	*3*	*4*	***7***
4	*33*	*6*	***39***	**stovka/сотня**	*5*	*1*	***6***
5	*32*	*4*	***36***	**20**	*4*	*1*	***5***
oba/оба	*10*	*25*	***35***	**pětník/пятак**	*4*	*1*	***5***
3.	*13*	*18*	***31***	**tolik/столько**	*4*	*1*	***5***
kolik/сколько	*3*	*27*	***30***	**180**	*2*	*3*	***5***
7	*6*	*21*	***27***	**12**	*3*	*1*	***4***
dvojí/двойной	*16*	*5*	***21***	**6.**	*2*	*2*	***4***
poslední/последний	*5*	*16*	***21***	**25**	*2*	*1*	***3***
100	*12*	*9*	***21***	**desítka/десятка**	*1*	*1*	***2***
10	*17*	*3*	***20***	**desatero/десятеро**	*1*	*1*	***2***
10.	*6*	*14*	***20***	**osmička/восьмерка**	*1*	*1*	***2***
dvakrát/дважды	*19*	*1*	***20***	**8.**	*1*	*1*	***2***

Naprosto nejfrekventovanější číslovkou v obou jazycích je číslovka ***1*** – má 420 výskytů. Seřadíme-li číslovky všech tří skupin podle počtu výskytů, činí to 27% z celkového množství. Na druhém a třetím místě se skoro stejným počtem výskytů jsou číslovky ***2*** (115) a ***1.*** (113), činí to přibližně po 7% z celkového počtu. Na čtvrtém místě je číslovka ***2.***, vyskytla se 79krát, což je 5% z celkového množství. Zhruba po čtyřech procentech mají číslovky ***pár/napa*** (64) a ***3*** (55), po přibližně třech procentech mají číslovky ***5.*** (50) a ***4*** (39), po dvou procentech mají číslovky: ***5*** (36), ***oba/оба*** (35), ***3.*** (31), ***kolik/сколько*** (30) a ***7*** (27). Zbytek činí méně než 1% od celkového množství.

Následující dvě tabulky (č. 10 a 11) obsahují číselné výrazy, které se vyskytly pouze v jednom z jazyků.

Tabulka č. 10 Číselné výrazy, které se vyskytly pouze v češtině.

půl	***33***	**najednou**	*3*	**čtyrák**	*2*	**kolikátý**	*1*
jednou	***13***	**jednička**	*2*	**stokrát**	*2*	**11.**	*1*
14	*5*	**jedenkrát**	*2*	**tisíckrát**	*2*	**32**	*1*
milión	*5*	**jedinkrát**	*2*	**naposledy**	*1*	**tisíceré**	*1*
devatero	*4*	**pětka**	*2*	**dvojka**	*1*	**čtvero**	*1*
12.	*4*	**poprvé**	*2*	**54**	*1*	**půle**	*1*
desetkrát	*4*	**kilo**	*2*	**polovice**	*1*	**padesátník**	*1*
trocha	*3*	**ajn**	*2*	**podruhé**	*1*	**10 000**	*1*
90	*3*	**cvaj**	*2*	**obojí**	*1*	**čtvrt**	*1*
106	*3*	**fifty fifty**	*2*	**kousek**	*1*	**30**	*1*
						třetice	*1*

Tabulka č. 11. Číselné výrazy, které se vyskytly pouze v ruštině.

0	***13***	**половинка**	*2*	**тройка**	*1*
много	***9***	**2 с половиной**	*2*	**чертова дюжина (13)**	*1*
десяток	*5*	**3 с половиной**	*2*	**разок**	*1*
надвое	*4*	**полушка**	*2*	**25.**	*1*
семеро	*4*	**50**	*2*	**16.**	*1*
насколько	*3*	**101.**	*2*	**куча-мала**	*1*
40	*3*	**немало**	*2*	**куча**	*1*
30	*3*	**двое**	*2*	**20.**	*1*
1/6	*3*	**16**	*1*	**41**	*1*
6	*3*	**девятка**	*1*	**42**	*1*
8	*3*	**трижды**	*1*	**тридевять**	*1*

33	*2*	**полтора**	*1*	**4.**	*1*
десятых	*2*	**69**	*1*	**21.**	*1*

Do těchto dvou skupin většinou patří nejméně frekventované číselné výrazy, které se vyskytly pouze v jednom z jazyků. V češtině mezi nejfrekventovanější patří půl (33) a jednou (13), v ruštině – 0 (13) a много (9). Ostatní číselné výrazy se vyskytly méně než pětkrát. Jsou to tudíž případy ojedinělé (např. ajn cvaj, чертова дюжина atd.).

3.6.2 Analýza z hlediska ekvivalence

V této podkapitole vyexcerpovaný materiál bude podroben analýze z hlediska vzájemné česko-ruské ekvivalence. Celá excerpce byla nejprve rozdělena do dvou skupin: neekvivalentní a ekvivalentní frazémy a idiomy.

3.6.2.1 Neekvivalentní IF

Napřed se zmíníme o neekvivalentních frazémech, protože se ukázalo, že absolutní většina frazémů a idiomů spadá do skupiny neekvivalentní IF podle lexikálního výraziva. Celkem bylo nalezeno jen 79 frazémů s různou mírou ekvivalence. Z celkového množství českých frazémů včetně variant (739) to činí přibližně 10%. Z celkového počtu ruských frazémů (663) – skoro 12%. Jinými slovy neekvivalentních frazémů a idiomů je v češtině 660, což představuje 90% celé excerpce, v ruštině – 584, což je přibližně 88% celé excerpce.

Tak vysokou míru neekvivalence můžeme vysvětlit tím, že zkoumáme pouze omezenou část IF (číselné výrazy) a tudíž, přestože jde o příbuzné jazyky, je zde menší pravděpodobnost najít ekvivalentní výrazy. Nemůžeme s jistotou říci, proč se nějaké výrazy užívají jenom v češtině (viz. *dát si/dávat si/hodit si dvacet, mít všech pět pohromadě, dělat o sto péro/o sto šest* atd.), další zase jenom v ruštině (viz. *один пишем, два в уме, смотреть/глядеть/следить в оба, обещать семь вёрст до небес*

(и всё лесом). Přestože jsou ruština a čeština jazyky slovanské a tudíž příbuzné, nemají Češi a Rusové stejnou mentalitu, historii, kulturu a tradice. Někdy je to ale zase otázka kritérií k vymezení frazémů a idiomů. Například český frazém *jet dvojkou* je označen jako neekvivalentní, přestože v ruštině bychom použili výraz *на своих на двоих*, který je sice celkem frekventovaný, avšak není uveden ve frazeologických slovnících, a tudíž nejspíš není považován za frazém, každopádně není součástí naší excerpce.

3.6.2.2 Ekvivalentní IF

Ekvivalentní frazémy a idiomy, jak již bylo zmíněno, se liší různou mírou ekvivalence. Od nejvyšší k nejnižší jsou to frazémy:

- plně ekvivalentní
- částečně ekvivalentní - lexikální
- částečně ekvivalentní - gramatické
- částečně ekvivalentní - lexikální a gramatické

Podívejme se nyní konkrétněji, čím se mezi sebou liší a kolik frazémů a idiomů do těchto skupin spadá. U názvu skupin v závorkách jsou uvedeny údaje o počtu příslušných výskytů.

Plně ekvivalentní (31)

Je to největší skupina, do níž spadají všechny frazémy a idiomy, které jsou v obou jazycích plně ekvivalentní, čili mají stejný slovosled, lexikální a gramatický obsah, stejnou stylistickou hodnotu a jsou založeny na stejném obrazu (viz. *první jakost - первый сорт, první třídy - первой марки, první krok - первый шаг, první kroky - первые шаги, první vlaštovka - первая ласточка, jedním dechem - одним духом, jedním slovem - одним словом, první housle - первая скрипка, druhé housle - вторая скрипка, druhá přirozenost - вторая натура, druhá jakost - второй сорт, třetí říše - Третий рейх, pátá kolona - пятая колонна, šestý smysl - шестое чувство, (jedním) škrtem pera - одним росчерком пера, (osmý) div světa - восьмое чудо света, dvě*

strany (jedné/téže n. jedné a téže) mince - две стороны одной [и той же] медали, na první pohled - на первый взгляд, v první řadě - в первую очередь, pod jednou střechou - под одной крышей, mezi čtyřma očima - между (меж) четырех глаз, páté kolo u/od vozu - пятое колесо в телеге, dobrá polovina - добрая половина, jeden jediný - один-единственный, (mé) druhé já - второе "я", jeden za druhým - один за другим, všichni do jednoho - все до одного, jednou provždy - раз (и) навсегда, kulhat na obě nohy - хромать на обе ноги, sedět na dvou židlích - сидеть на двух стульях, být (někde) (platný) (j.) páté kolo od vozu/u vozu - (нужен) как пятое колесо в телеге/телеге).

Takových frazémů a idiomů bylo nalezeno 31, což činí 39% všech ekvivalentních výrazů.

Částečně ekvivalentní - lexikální (21)

Sem patří frazémy a idiomy, které sice mají stejný význam, vyznačují se však minimálními lexikálními odchylkami. Takových frazémů a idiomů bylo nalezeno 21, což činí přibližně 26% všech ekvivalentních frazémů a idiomů (srov. *jednou ranou - одним ударом, šestý smysl - ощущать шестым чувством, (jedním) škrtnutím pera - одним почерком пера, na jedno kopyto - на одну колодку, na jedno brdo - на один покрой, páté kolo u/od vozu - пятая спица в колеснице, jeden jedinký - один-одинёшенек, druhá polovina - (чья) прекрасная половина, tisíc a jeden - тысяча и одна ночь, páté přes deváté - пятое через десятое, jednou dvakrát - раз(ок)-другой, být/stát (už) jednou v hrobě - быть/стоять одной ногой в могиле/в гробу, chytit/dostat druhý dech - обрести второе дыхание, hrát dvojí hru - вести двойную игру, zabít dvě mouchy jednou ranou - убить двух зайцев (одним выстрелом), udělat 4 jednou rukou - одной левой, podívat se na 4 (jen) jedním vokem - взглянуть хоть/хотя бы одним глазком, pouštět 4 jedním uchem tam/dovnitř a druhým ven - в одно ухо влетает - в другое вылетает; в одно ухо вошло, в другое вышло, házet všechno na jednu hromadu - валить в одну кучу, moct si spočítat 4 na pěti prstech -*

можно сосчитать/пересчитать/перечесть 4 по пальцам [одной руки], na první ráz - по первому разу).

Částečně ekvivalentní - gramatické (10)

Do této skupiny byly zařazeny frazémy a idiomy, u nichž nacházíme rozdíly po stránce gramatické (slovosled, předložky, číslo atd.). Takových frazémů a idiomů bylo nalezeno 10, což je pouze 12% všech ekvivalentních frazémů a idiomů (srov. *poslední halíř - до <последней> копейки (копеечки), jednoho krásného dne - в один прекрасный день, z první ruky - из первых рук, být v sedmém nebi - быть на седьмом небе [от счастья], mluvit jedním jazykem - говорить на одном языке, stavět 4 do jedné řady s 7 - поставить 4 с 7 в один ряд, sedat s 7 za jedním stolem - садиться за один стол, z druhé ruky - из вторых рук, z třetí ruky - из третьих рук, třicet stříbrných - тридцать сребреников/серебреников)*.

Částečně ekvivalentní - lexikální a gramatické (17)

Do poslední skupiny patří frazémy a idiomy, u kterých se vyskytují jak lexikální, tak gramatické rozdíly. Obsahuje 17 frazémů a idiomů, což činí kolem 21% (srov. *pár kroků - в двух шагах, sloužit dvěma pánům - слуга двух господ, na jednu zápřež - за/в один присест, za devaterými/devatero horami a (devaterými/devatero) řekami - за тридевять земель, za pět minut dvanáct - без пяти минут, do třetice (všeho dobrého) - бог троицу любит, raz dva - на раз, jet dvojkou - на своих <на> двоих, být pro všemi deseti - обеими/двумя руками "за", dělit se s 7 fifty fifty - пятьдесят на пятьдесят, jíst za dva/tři/čtyři - за десятерых, nechtít 4 ani za milion - сто лет не нужен, udělat to/4 než by pět/do pěti napočítal - в два счета, honit dva zajíce najednou - гнаться за двумя зайцами, zvednout 4 jedním prstem - одним мизинцем, jsou jeden j. druhý - два сапога пара, (je to jasné), j. že dvakrát dvě/dvě a dvě jsou čtyři - как дважды два четыре)*.

4. Symbolika čísel

V této kapitole se zaměříme na symboliku jednotlivých čísel. Nemá to žádnou vědeckou hodnotu, přesto čísla a jejich symbolika sehrály významnou roli v kulturní tradici různých národů, váží se k nim různé mýty nebo pověry. Zvláštní význam číslům připisovali již Asyřané, Egypťané a Řekové.[34] U různých národů se číselná symbolika trochu liší, v zásadě je však docela shodná.

Stejně jako různé barvy nejsou pro nás pouze barvami, také není většina čísel pouze čísly. Máme tím na mysli to, že nenesou pouze informace o barvě či počtu nebo pořadí, vyvolávají v nás také určité asociace. Bílou barvu tradičně spojujeme s čistotou, černou zase s něčím temným, zlým, ba dokonce démonickým. Podobně naše mysl funguje při pojímání čísel. Tak například číslo jedna, tři, sedm, jedenáct, třináct jsou čísla tajemná. Nejvíce tajemství v sobě skrývá trojka a sedmička, na které si potrpěli hlavně Židé. Proto asi byl svět stvořen v sedmi dnech, v Bibli se dočteme o sedmi hlavních hříších a vrcholem blaha je octnout se v sedmém nebi. Řekové zase měli sedm mudrců, sedm divů světa, sedm spáčů v Efesu, sedm bran Théb, proti kterým útočilo sedm bojovníků.[35]

Tajemnost sedmičky přecházela z času do časů a dostala se až do našich pohádek, kde se vyskytuje sedm bratří, sedm havranů, sedmihlavá saň a sedmimílové boty; sedmikráska nemá sedm barev ani sedmihlásek sedm hlasů, číslo sedm prostě tajemně zdůrazňuje a podtrhuje ten či onen znak jako zvlášť pozoruhodný. [36]

Podívejme se nyní na symboliku čísel od jedničky do devítky. Další čísla samozřejmě také mají významovou hodnotu, nicméně nejdůležitější z nich jsou v tomto

[34] Pokorný, J.: Zakopaný pes anebo o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví, Albatros, Praha 1976 str. 202
[35] tamtéž str. 202-203
[36] tamtéž str. 203

rozsahu. Zřejmě mezi nejdůležitější čísla patří též třináctka, tu ale snad pro její proslulost v západní kultuře není třeba uvádět.

Nula je číslem zvláštním. Na jedné straně totiž znamená „nic“, na druhé straně z toho „nic“ tvoří cosi, o čemž dovedeme mluvit. Řekneme-li, že máme nulu jablek, přináší to zcela jinou myšlenku, jako by duch přítomnosti jablek nějakým způsobem dál potenciálně trval**.“** [37]

Číslo **jedna** má dvojí význam. Na jedné straně symbolizuje jednotu (viz. „все как один“, „в один голос“, „být (j.) jedna rodina“), avšak na straně druhé označuje jedinečnost, individualitu, osamělost a odtržení (viz. „jeden jediný“, „один-единственный“). Jak v ruské, tak v české frazeologii číslovka jeden často nahrazuje substantivum člověk (dále zpravidla pokračuje číslovka druhý vy významu jiný člověk), například: *одному суп жидок, другому жемчуг мелок, jsou jeden jako druhý* atd. Číslovka jeden též často nahrazuje adjektiva stejný, společný a zájmeno tentýž, například: *jedna krev, jsou jako z jedné matky, одного покроя, одного поля ягоды.* Jednička je též symbolem přednosti, kvality a úspěchu (viz. *первого сорта, первая скрипка, (to je) jednička jako bič, první jakost*).

Dvojka je číslem duality, spojení (viz. *jsou jako (dva) bratři, похож как две капли воды*), může symbolizovat soupeření (viz. *dva kohouti na jednom smetišti*) či protiklad a různorodost (viz. *být jako mezi dvěma ohni*, *между двух огней*), čili dvojka může též označovat pochybení, váhání a zkaženost (viz. *nedat se dvakrát pobízet, слуга двух господ*).

Trojka je číslem životního cyklu, který zahrnuje tři etapy: začátek, střed a konec. Znázorňuje se trojúhelníkem, který symbolizuje minulost, přítomnost a budoucnost. Trojka také má magickou anebo božskou symboliku – Svátá trojice Otce, Syna a Ducha svátého (viz. *do třetice všeho dobrého, Бог любит троицу*). [38] Trojka jakýmsi způsobem symbolizuje podstatu světa, jeho trojrozměrnost a trojí stav hmoty.

---

[37] Kenner, T. A., Symboly a jejich skrytý význam, Metafora 2007
[38] tamtéž

Čtyřka je symbolem stability. Čtyřka se spojuje s čtvercem, který symbolizuje čtyři světové strany: sever, jih, západ a východ. Ročních období je také čtyři, stejně jako přírodních živlů, ke kterým patří oheň, země, vzduch a voda (viz. *čtvero ročních období, жить в четырех стенах, на все четыре стороны/ветра*). Zajímavé je, že číslo čtyři v Číně, Koreji a Japonsku symbolizuje neštěstí (je analogem čísla 13 na Východě), protože v těchto jazycích slovo smrt a slovo čtyři znějí podobně (avšak se píšou odlišně). Proto v Číně místo čísla čtyři se ve výtazích používá označení 3b, 3+1 atd. Čtyřka může symbolizovat buď omezenost (čtyři zdi, ve kterých je zatčen člověk), anebo naopak svobodu (čtyři světové strany jako symbol svobody vůle a výběru).

Pětka je symbolem člověka a jeho existence. Máme na každé ruce pět prstů, máme pět smyslů (zrak, sluch, čich, chuť a hmat); rozlišujeme pět chutí (sladkou, kyselou, slanou, hořkou a pálivou) a máme patero tělních otvorů - ušní a nosní dírky, ústa, prsní bradavky a pohlavní/vyměšovací orgány – viz nemít *všech pět pohromadě, знать, как свои пять пальцев*.“ [39] Zajímavé je, že v Rusku pětka symbolizuje dokonalost a kvalitu, je nejlepší známkou, když v Česku je naopak známkou nejhorší.

Šestka znamená rovnováhu a harmonii. V šesti dnech Bůh stvořil svět, šestého dne stvořil lidský rod. Číslo 666 je spojováno s Antikristem. [40]

Sedmička je nejvíce neobyčejné a mystické číslo, které je spojováno s božstvím (viz *cítit se jako v sedmém nebi, быть на седьмом небе от счастья*). Sedmička reprezentuje cestu k Bohu. V buddhizmu sedm schodů reprezentují ovládnutí času a prostoru. V hinduizmu sedm základních čaker reprezentují vznášení od pozemšťanství k božství. Dále máme sedm divů světa, sedm dní v týdnu, sedm barev duhy, sedm smrtelných hříchů, sedm úrovní pekla atd. [41]

Číslo **osm** se spojuje se znovuzrozením a obnovou. V osmiboké křtitelnici zbavujeme novorozené děti hříchů. Jak píše Kenner: „V „kázání na hoře" uvedl Ježíš osmero blahoslavenství,- buddhisté putují osmidílnou cestou,- v taoistickém systému

[39] Kenner, T.A., Symboly a jejich skrytý význam, Metafora 2007
[40] tamtéž
[41] tamtéž

bagua je osm trigramů (a osm nesmrtelných tvorů, kteří ovládají cestu),- islám zná osmero blahoslavenství.“ [42] V čínštině osmička zní podobně jako slovo „úspěch“, proto se považuje za číslo šťastné.

A nakonec **devítka** je číslem spojovaným s magií (viz. *za devaterými/devatero horami a (devaterými/devatero) řekami, за тридевять земель*). V buddhizmu se devítka považuje za číslo nejvyšší spirituality. V Číně je devítka velmi šťastným číslem, reprezentuje totiž osm směrů a palác nebeského císaře. [43] Říká se také, že kočky, tvory samy o sobě mystické, mají devět životů.

Jak jsme již výše uvedli, další čísla také mají symboliku, nejdůležitější jsou však v rozsahu od nuly do devítky.

[42] Kenner, T.A. Symboly a jejich skrytý význam, Metafora 2007
[43] tamtéž

5. Sémantika vybraných frazémů a idiomů

V této kapitole bychom se rádi zamysleli nad významem číslovek ve frazémech a idiomech z naší excerpce.

Jak jsme již řekli v předchozí kapitole, někdy číslovka souvisí s počtem, např. části těla: *dvojí tvář, všemi deseti/desíti, mezi čtyřma očima*, *двадцать первый палец*, smysly: *šestý smysl, шестое чувство, nemít všech pět pohromadě,* roční období: *čtvero ročních období,* neurčitý počet: *pár facek/pohlavků,pár kroků* atd. Někdy zase souvisí s vyjádřením malé nebo velké míry (*na půl huby/úst, do půl pasu/těla)*, zintenzivněním (*ani za milión, ни в одном глазу*) či rychlosti (*ráz dva n. raz dva, раз-два*). Uvedeme několik nejnápadnějších příkladů.

V ruském jazyce je například několik idiomů založených na zvláštnosti *nuly* jako symbolu – řekneme-li *ноль внимания [и фунт презрения] (на кого-л./что-л.)*, zdůrazňujeme tím, že někdo něco či někoho ignoruje, řekneme-li *ноль целых хрен десятых*, zdůrazňujeme, že něco není, neexistuje. Jinými slovy *nula* podtrhuje ten fakt, že něco chybí. Když se o někom řekne, že je *ноль без палочки*, znamená to, že je naprosto neschopný. Zajímavé je, že v českém jazyce se nevyskytly frazémy založené na tomto obrazu.

Podívejme se na frazém *dvakrát měř, jednou řež* a jeho ruský ekvivalent *семь раз отмерь, один раз отрежь*. Zajímavé je, že jsou použity různé číslovky: v češtině se použitím číslovky *dvakrát* zdůrazňuje pouze nutnost uvažování před důležitým činem, kdežto v ruštině se používá číslovka *sedm*, čímž celý výraz nabývá snad jakési tajemnosti, vyjdeme-li ze symboliky čísel, anebo jde o zvýšenou opatrnost a uvážení před konečným rozhodnutím.

Tajemnost trojky, sedmičky a devítky nacházíme i v dalších frazémech a idiomech, např. *наврать с три короба, реветь в три ручья, гнать в три шеи/взашей, драть/содрать с 2 три шкуры, držet si 4 na tři kroky od těla, tvářit se j. sedm hromů, mračit se j. devět hromů, за семь верст киселя хлебать, за семью*

замками, семь футов [воды] под килем (кому), семь бед - один ответ, [для бешеной собаки] семь вёрст не крюк, [для милого/милого дружка] семь вёрст не околица, обещать семь вёрст до небес (и всё лесом), být slyšet za devátou stěnou atd.

Ve frazémech *páté kolo u/od vozu, последняя спица в колеснице; двадцатая/десятая/пятая спица в колеснице, пятое колесо в колеснице, пятое колесо в телеге, (нужен) как собаке пятая нога* se tím, že je něčeho navíc (více než je třeba) zdůrazňuje zbytečnost někoho či něčeho. Frazémy *o/v hodině dvanácté, za pět minut / za minutu dvanáct* pomocí číslovek zdůrazňují, že se něco děje na poslední chvíli.

Číslovky sto, tisíc a milion (někdy i deset) se zpravidla používají pro zintenzivnění významu, např. *zavánět na sto honů, na jedno slovo jich mít sto, říct 4 stokrát/tisíckrát/desetkrát, opakovat 4 stokrát/tisíckrát/desetkrát, mít sto/tisíc/milion chutí (Inf), mít tisíc výmluv, тысячу/тыщу раз сказать 4, сто пудов, сто процентов, в обед сто лет (кому/чему), сто очков [вперед], сто лет не нужен, сто потов сошло* atd.

Nyní bychom rádi uvedli několik příběhů z historie a mýtů o tom, jak vznikly některé frazémy a idiomy (mnohdy jde o internacionalismy):

Desátá múza. Múzy byly bohyněmi nižšího řádu, zpěvačkami, jejichž povinností bylo zpívat bohům na Olympu. Bylo jich devět, všechny božského původu, dokud se mezi ně nedostala desátá, básnířka-pozemšťanka. Zpívala a psala tak krásně, že matka Múz řekla: „Ó, smrtelníci mají tedy desátou Múzu?“ [44]

V sedmém nebi. V jednom listě napsaném svatým Pavlem svým stoupencům v Korintě je věta: „Znám jednoho člověka, který byl před čtrnácti lety – zdali s tělem nebo bez těla, nevím, Bůh to ví – uchvácen až do třetího nebe.“ Někteří staří rabínové

[44] Pokorný, J., *Zakopaný pes anebo o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví*, Albatros, Praha 1976 str. 105-107

mluví dokonce o osmeru nebes. Nakonec o sedmi nebesích píše prorok Mohamed v koránu: Bůh je to, jenž stvořil sedmero nebes v poschodích nad sebou..." Právě v sedmém nebi, vrcholu štěstí a blaha, mohou prodlévat v největší blízkosti samého Alláha. [45]

Všech pět pé. Žena, která má všech pět pé, je „poctivá, poslušná, pracovitá, pěkná a má peníze". [46]

Kniha sedmi pečetěmi uzavřená. Je to tajemná kniha, kterou podle bible napsal Jahva a do které prý zapsal jména všech lidí, co kdy na světě žili a budou žít. Vědí o ní Mojžíš a jeho nástupci, nikdy ji však neviděli. Apoštol Jan ji uviděl ve vidění, je to kniha „popsaná uvnitř i vně a zapečetěna sedmi pečetěmi", a prý nikdo ani na nebi, ani na zemi ani pod zemí nebyl s to ji otevřít. Byla to kniha života a všichni budou podle svých skutků v ní zapsaných souzeni. Byla to kniha nedostupná lidským očím a sedm pečetí na ní bylo znamením její tajnosti. [47]

První vlaštovka jaro nedělá. Toto Aristotelovo přísloví vzniklo z příběhu o lehkomyslném chudákovi, kterému došly všechny peníze, a tak začal prodávat všechno, co měl. Nejprve prodal pole, nábytek, šatstvo, zařízení domu, pak dům sám. Prodal všechno a zbyly mu jen jedny letní šaty a plášť. Naštěstí se zima blížila ke konci. Oteplilo se a z jihu přiletěla první vlaštovka – posel jara. Prodal chudák tedy i plášť, na co ho potřebuje v létě? Brzy se ale znovu vrátily mrazy. Na cestě našel zkřehlou vlaštovku a řekl: „Vidíš, jak jsi hloupá! Nebýt tebe, nemrzl bych ani já!" [48]

Osmý div světa. K největším divům světa patřilo těchto sedm: 1. egyptské pyramidy (jediný div světa, který se dodnes zachoval), 2. visuté zahrady Semiramidiny,

---

[45] Pokorný, J., *Zakopaný pes anebo o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví*, Albatros, Praha 1976 str. 392-394
[46] tamtéž str. 198
[47] tamtéž str. 202-204
[48] tamtéž str. 323-324

3. Artemidin chrám v Efesu, 4. Feidiova socha boha Dia v Olympii, 5. mauzoleum v Halikarnassu, 6. kolos rhodský a 7. maják na ostrově Faru. Všechny tyto kolosální stavby budily v lidech úžas. Vznikla kvůli nim spousta nových slov a výrazů, která se používají ve mnoha světových jazycích. Například slovo *kolosální* vzniklo od kolosu rhodského a znamená to něco obrovského a velkolepého. No a o každé moderní *kolosální* stavbě se dnes říká: je to osmý div světa! [49]

Vypadá jak sedm hladových let. Josefa, syna Jakubova, vlastní bratří ze žárlivosti k otci prodali do Egypta. Tam se Josef stal sluhou i oblíbencem faraónova komorníka Putifara a jeho ženy. Josef ale nechtěl o jejích milostných návrzích nic slyšet, a tak dopadl ve vězení.

Jednou faraón měl podivný sen: stál ve snu na břehu Nilu, z Nilu vystoupilo sedm krav masitých a pásly se v trávě, za nimi vystoupilo jiných sedm krav, vyschlých a hubených. A hubené krávy sežraly oněch sedm tučných krav. Pak se faraón probudil. Když znovu usnul, opět viděl obdobný sen: z jednoho stébla vyrostlo sedm klasů, plných a hezkých. Za nimi vyrostlo sedm klasů seschlých a ty seschlé pohltily oněch sedm krásných. Nikdo faraónovi neuměl říct, co tyto podivné sny znamenají. Dokud se nedozvěděl o vězni Josefovi a jeho nadání vykládat sny. Poslal za ním a ten mu vysvětlil, že sedm tučných krav a sedm plných klasů znamenají sedm úrodných let, kdežto krávy a klasy hubené znamenají sedm let sucha. Faraón se lekl a povýšil Josefa na ministra zemědělství a zásobování. Josefův výklad se vyplnil, dopadlo to ale dobře, protože za sedm úrodných let Josef udělal velké zásoby, které pak stačily i na sedm let hubených. [50]

Deset ran egyptských. Rozhodli se Židé odejít z Egypta zpátky do izraelské země Kanaán. Faraón se ale snažil jim v tom zabránit. Pak následovalo *deset ran*

---

[49] Pokorný, J., *Zakopaný pes anebo o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví*, Albatros, Praha 1976 str. 310-313
[50] tamtéž str. 402-403

egyptských: nejprve Mojžíš a Árón nadaní mocí od Jahva proměnili vodu Nilu v krev (pohroma trvala *sedm* dní), poté egyptskou zemi zaplavily mraky žab, dále komáři, mouchy a nakonec mor. Poté přišly bouře a krupobití a mraky kobylek, které sežraly všechno, co zbylo. Po každé raně sliboval faraón, že Židy propustí, ale pokaždé, když pohroma skončila, svůj slib odvolal. A ocitla se celá egyptská země na tři dny a tři noci v neproniknutelné tmě. Dále následovala desátá rána. Poručil Jahve, aby všichni Židové označili své domy jehněčí krví. Ostatním pobil všechny prvorozence, od faraónova do prvorozence zajatce. Tehdy faraón Židy propustil. Sotva ale odtáhli, pustil se s vojskem za nimi. Dohnal je u Rudého moře. Postavil Jahve před Egypťany temný mrak, Mojžíšovi přikázal, aby mávl nad mořem holí. Voda se rozestoupila a Židé přešli na druhou stranu. Egypťané se pustili za nimi. Mojžíš znovu mávl holí a vody Rudého moře pohltily veškeré faraónovo vojsko. [51]

[51] Pokorný, J. *Zakopaný pes anebo o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví*, Albatros, Praha 1976 str. 107-111

Závěr

Cílem dané bakalářské práce bylo porovnat číselné výrazy v českém a ruském jazyce. Na základě frazeologických slovníků *(F. Čermák a kolektiv,* ***Slovník české frazeologie a idiomatiky****, 1. - 3. díl; Молотков А. И,* ***Фразеологический словарь русского языка****, А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский ,****Словарь-тезаурус современной русской идиоматики,)*** byly vytvořeny dva korpusy, pro každý jazyk zvlášť. Český korpus obsahuje 739 frazémů a idiomů (včetně variant), ruský korpus je o něco menší – obsahuje 663 frazémů a idiomů (včetně variant). Získaný materiál byl podroben jak **strukturní a kvantitativní analýze, tak analýze z hlediska ekvivalence**.

Při strukturní analýze byl materiál rozdělen do tří skupin: ***přirovnání, nominální a verbální frazémy a idiomy***. Z excerpce byly odstraněny propoziční frazémy: jde sice o odlišnou strukturu, avšak příliš často lexikální redundanci, tj. časté opakování téhož (srov. např. Byla to láska na první pohled = láska na první pohled, Je to všechno na jedno kopyto = být na jedno kopyto). V ruském materiálu se propoziční frazémy navíc vůbec nevyskytly, což souvisí s odlišným přístupem k frazeologickému materiálu. Dále byly zjištěny nejčastější struktury českých a ruských frazémů a idiomů. Pro český jazyk jsou to následující struktury (v závorkách jsou uvedeny údaje o jejich frekvenci v procentech):

- **V-prep-Num-S** (16%)
- **V-s-prep-Num-S** (13%)
- **V-s-Num-S** (10%)

Pro ruský jazyk jsou to tyto struktury:

- **V-prep-Num-S** (30%)
- **V-Num-S** (14%)

Při ***kvantitativní analýze*** bylo zjištěno, kolikrát se jednotlivé číselné výrazy vyskytly v každém jazyce zvlášť. Materiály byly následně porovnány. Podle získaných výsledků se mezi deseti nejfrekventovanějšími číslovkami (popř. číselnými výrazy) vyskytují: ***1 (420), 2 (115), 1. (113), 2. (79), pár/napa (64), 3 (55), 5. (50), 4 (39), 5 (36) a oba/оба (35).*** V závorkách je uveden počet výskytů jednotlivých číslovek (popř. číselných výrazů) v obou jazycích.

Dále byl materiál porovnán z hlediska ***ekvivalence***. Jak bylo zjištěno, neekvivalentních frazémů a idiomů je mnohem více, než ekvivalentních: v češtině – 660, což činí 90% celé excerpce, v ruštině – 584, což činí přibližně 88% z celé excerpce. Bylo zjištěno pouze 79 ekvivalentních frazémů a idiomů, a to s různou ***mírou ekvivalence***. Z celkového množství českých frazémů včetně variant (739) to činí přibližně 10%. Z celkového počtu ruských frazémů (663) – skoro 12%.

Podle míry ekvivalence rozlišujeme čtyři druhy ekvivalentních frazémů a idiomů: ***Plně ekvivalentní*** (patří sem 31 frazémů a idiomů), ***Částečně ekvivalentní lexikální*** (21), ***Částečně ekvivalentní gramatické*** (10) ***a Částečně ekvivalentní lexikální a gramatické*** (17).

Jak již bylo několikrát zmíněno, materiál pro danou práci byl získán vyexcerpováním frazeologických slovníků. Nakolik frazeologické slovníky skutečně odráží soubor jednotek IF v jistém jazyce závisí jednak na tradicích a pojetí IF v té které zemi, jednak na tom, co bylo podle těchto tradic do slovníků zahrnuto. Česká lingvistika má docela široké pojetí IF, ve slovnících nacházíme varianty frazémů a idiomů lišících se mezi sebou pouze nepatrně, kdežto ruská lingvistika je v tomto smyslu pravým opakem. Toto je velice zřetelně cítit při srovnání materiálu z hlediska ekvivalence. Ve SČIF též nacházíme spoustu přísloví, pořekadel a říkanek. Ve slovníku-tezauru moderní ruské idiomatiky a v Molotkovově slovníku ale nenacházíme pro tyto výrazy ekvivalenty, které přesto v ruském jazyce existují, a rodilý mluvčí si je rychle v paměti vybavuje. Tak např. ve zmíněných ruských frazeologických a idiomatických slovnících

nebyl nalezen ekvivalent českému ***„dvakrát měř, jednou řež“***. Vyplývá z toho nepřesnost frekvenční analýzy těchto dvou jazyků. V ruském jazyce ekvivalentem tohoto výrazu je ***„семь раз примерь (отмерь), один раз отрежь“.***

Dalším problematickým bodem při shromáždění materiálu jsou vulgární frazémy a idiomy. Do SČIF jsou takové výrazy běžně zahrnuty. Starší ruské frazeologické slovníky se takovým výrazům vyhýbají, což vede k tomu, že neodráží zcela realisticky a objektivně stav ruské frazeologie. Proto ruské frazémy a idiomy vyexcerpované z Molotkovova frazeologického slovníku bylo nutno doplnit o ty, které byly nalezeny ve slovníku-tezauru moderní ruské idiomatiky, který vůči vulgárním výrazům zaujímá podobné stanovisko jako SČIF.

Poslední dvě kapitoly dané bakalářské práce jsou věnovány symbolice čísel a sémantice vybraných frazémů a idiomů s číselnými výrazy. Odjakživa jsme totiž zvyklí připisovat číslům zvláštní významy. V kapitole o symbolice čísel cílem bylo shrnout, jakým způsobem vnímají různé národy jednotlivá čísla. V západní kultuře je například číslo ***13*** považováno za nešťastné, na východě se zase za nešťastné považuje číslo ***4***, které v čínštině, japonštině a korejštině zní podobně jako slovo „smrt“.

Frazeologie a idiomatika je nejvíce fascinující částí jazyka proto, že odráží lidskou historii, tradice, zvyky a zkušeností. V kapitole věnované sémantice frazémů a idiomů nacházíme vysvětlení mnoha často používaných výrazů, jejichž kulturně-historické souvislosti nám bohužel často unikají. Vysvětlení těchto výrazů je velice důležité z toho hlediska, že nám přibližuje světovou historii a jakýmsi tajemným a záhadným způsobem spojuje mnohé národy a rozličné kultury, ve kterých každý člověk rozumí takovým výrazům, jako jsou třeba ***„Deset ran egyptských“, „V sedmém nebi“*** a mnohým dalším, protože jde o kulturní dědictví a internacionalismy.

Seznam použité literatury:

1. Баранов, А. Н., Добровольский, Д. О., ***Словарь-тезаурус современной русской идиоматики***, Мир энциклопедий Аванта+, 2007
2. Čermák F., ***Frazeologie a idiomatika česká a obecná***, Karolinum, Praha, 2007
3. Čermák, F., ***Idiomatika a frazeologie češtiny***, Praha, 1982
4. Čermák, F. a kolektiv autorů, ***Slovník české frazeologie a idiomatiky*** (1. - 3. díl: 1. Přirovnání, 2. Výrazy neslovesné, 3. Výrazy slovesné), Leda, Praha 2010
5. Kenner, T.A., ***Symboly a jejich skrytý význam***, Metafora 2007
6. Молотков, А. И., ***Фразеологический словарь русского языка***, Москва «Русский язык» 1986
7. Pokorný, J., ***Zakopaný pes anebo o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví***, Albatros, Praha 1976
8. Štěpanova L., ***Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty***, Olomouc, 2004
9. Жуков, В. П., Жуков, А. В., ***Русская фразелогия***, Высшая школа 1986